

'אכן חציר העם'

על הביטוי 'כחציר יבש וכציץ נובל' בפיוט 'ונתנה תוקף'

בפיוט 'ונתנה תוקף', בחר הפייטן הקדום לתאר את מצבו את האדם בעולם "כְּחָרָס הַנְּשֹׁבֵר, כְּחֶצִיר יָבֵשׁ, וּכְצִיץ נֹבֵל, וּכְצֶל עֹבֵר, וְכַעֲנָן כָּלָה, וְכָרוּחַ נוֹשֶׁבֶת, וְכַאֲבָק פּוֹרֵחַ, וְכַחֲלוּם יַעֲוֶף". הביטוי 'כחציר יבש וכציץ נובל' לקוח מדברי הנביא ישעיהו (מ, ז): "יָבֵשׁ חֶצִיר נֶבֶל צִיץ פִּי רוּחַ ה' נִשְׁבָּה בּוֹ, אָכֵן חֶצִיר הָעָם". ישעיהו בנבואת נחמתו הכפולה ('נחמו, נחמו') מנבא על שינוי סדרי בראשית שיקדימו את גאולת ישראל, אך בפסוק זה ממשיך הנביא את 'כל הבשר' כחציר וכציץ השדה אשר רוח ה' נשבה בהם וייבשה אותם, בניגוד ל'דבר אלוקינו' אשר הוא יקום לעולם.

מה פירוש 'אכן חציר העם'? 'חציר' בנ"ך הוא מזון לבעלי חיים העשוי מצמחים¹. ישעיהו הנביא משתמש במילה זו ככינוי לאומות העולם (מואב², אדום³, אשור⁴), ומנבא שאחריתם תהא דומה לחציר יבש. גם בפסוקנו 'העם' נמשל לחציר יבש, ופרשני המקרא יש מהם⁵ שפירשו ש'העם' הוא ישראל, ויש מהם⁶ שביארוהו על שונאיהם של ישראל.

התיבה 'אכן' משמעותה אמת, אמנם כן. בתנ"ך מופיעה המילה 'אכן' ח"י פעמים, בדרך כלל בטעם מפסיק⁷, להוציא שלושה מקומות בהם היא מופיעה בטעם משרת. דווקא לגבי הפסוק שלנו קיימת בעיה: בתנכ"ם המודפסים ובכתבי היד של המקרא מצאנו שתי תצורות שונות לחלוקת סוף הפסוק: תצורה א - "אכן, חציר העם" (= 'אכן' מוטעם בטפחא. תנ"ך קורן, כת"י פרמה⁸, כת"י סינסינטי⁹), ותצורה ב - "אכן חציר, העם" (= 'חציר' מוטעם בטפחא. תנ"ך כתר ירושלים, דעת מקרא, תנ"ך סימנים-פלדהיים,

1 מל"א יח, ה; תהילים קד, יד; איוב מ, טו.

2 ישעיהו טו, ו.

3 שם לד, יג.

4 שם כז.

5 אברבנאל.

6 רש"י, רד"ק, מצודת דוד.

7 טעמי המקרא מתחלקים לשתי קבוצות: מפסיקים (המחולקים לקיסרים, מלכים, משנים ושלישים), ולמשרתים ("מחברים"). המפסיקים - מורים על הפסק גדול או קטן, והמשרתים משרתים את המפסיקים, כלומר מחברים ומצרפים אליהם את המילה שלפניהם, המתחברת אליהם לפי העניין.

8 ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod.Parm 2699.

9 ספריית היברו יוניון קולג', סינסינטי, אוהיו, ארצות הברית Ms. 12.

נוסח זה מופיע בכתבי היד העתיקים והמוסמכים של המסורה¹⁰). ננסה לבחון את משמעות המילה "אכן" בפסוק זה, לאור שתי החלוקות של טעמי המקרא¹¹.

ביאור תצורה א "אכן, חציר העם": הנחמה המובטחת "נחמו, נחמו עמי" מפורטת בפסוקים הבאים (ב-ה): "דברו על לב ירושלים וקראו אליה... כי נרצה עוונה... קול קורא במדבר פנו דרך ה', ישרו בערבה מסילה לאלקינו" וכו'. הנביא מתאר בפסוקים אלו דו-שיח בין ה'קול' לבין הנביא. הקול (מ, ו) מצווה לנביא 'קרא' באוזני בני ישראל ובשר להם על הגאולה הקרבה, והנביא מתריס ושואל: 'מה אקרא? כמו יונה הנביא בזמנו גם הנביא מסרב לקיים את שליחותו, ומבאר את סיבת רצונו לכבוש את נבואתו משום ש"כל הבשר - חציר, וכל חסדו - כציץ השדה, יבש חציר, נבל ציץ, כי רוח ה' נשבה בו" - אין מה לקרוא, לא לגיא, לא להר ולא לגבעה - מחמת שהעם, 'הבשר', התייבש לגמרי בעקבות הרוח שנשבה בו, וכל חסדיו וזכויותיו של העם נבלו כציץ השדה. הגלות שהייתה גזירת ה' "ייבשה" את העם, והעם שאמור היה לשמוע את הקולות ולהכין עצמו לגאולה בתום הגזירה - יבש לגמרי, ואין תקווה שיתאושש. כך חש הנביא. אפשר שכפילות הלשונות 'כל הבשר' ו'כל חסדו' שנקט הנביא נאמרה כנגד כפילות לשונות הנחמה 'נחמו, נחמו' (א), וכן כנגד שני הקולות - 'קול קורא במדבר' (ג) ו'קול אומר קרא' (ו), וכן כנגד הכפילות 'כל גיא' (ד) ו'כל הר וגבעה' (ד).

וכאן, כתגובה לדברי הנביא, גם ה'קול' מצדיק אותו: 'אכן (אתה צודק), חציר העם'. אבחנת הנביא נכונה, ואין לצפות מהעם שישמע את הקול ויקום ויפעל לאור דברי הנבואה. אולם בניגוד לנקודת המוצא של הנביא כי ישועת ישראל תלויה בתקומתו של העם והתנערותו מעפר בכוחות עצמו, טוען כנגדו הקול (פס' ח) כי 'דבר אלוקיני יקום לעולם! הבטחת הקב"ה לגאולת ישראל הינה נצחית, ואינה תלויה במצבו הזמני של העם. ועל כן הקול שב ומצווה על הנביא (פס' ט) "על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון... הנה ה' בחזק יבוא... כרועה עדרו ירעה, בזרועו יקבץ טלאים" וכו'. אכן, צדק הנביא שהבשר היבש אינו יכול לקום בעצמו, ולכן הקב"ה הוא זה שיאסוף את עדרו ויקבץ את טלאיו אל חיקו. עם ישראל כבר לא משול לחציר יבש - אלא לטלאים רכים, אשר הרועה הנאמן ישאם בחיקו ויגאלם.

המילה 'אכן' לפי פירוש זה מאשרת את טענת הנביא שהעם לא יוכל להושיע את

10 כתר ארם צובא, כת"י לנינגרד Evr. I B19a, כת"י קהיר Cairo - Karaite Synagogue 34, ספריית הוטיקן Ms.Urb ebr.5, ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 2668.

11 פרופ' יוסי עופר כתב לי שהנוסח הראשון הפחות מוסמך, עם ההפסק אחרי 'אכן', נראה מובן יותר, ולכן יש חשיבות להסבר המובא כאן לנוסח המסורה. קשה מאוד לקבוע עד כמה נוסח קדום מסוים הוא 'טעות' או שהוא נוסח דחוי, דהיינו נוסח שהיה קיים אך לא נדחה על ידי בעלי המסורה המוסמכים. בפסוק זה ברור שאין מדובר על טעות טכנית או שיבוש - להיפך, הנוסח 'אכן' בטיפחא נראה הגיוני יותר. עד כאן עיקר דבריו, ותודה לו על תובנותיו.

עצמו, 'אכן, חציר העם', ורק התערבותו של הקב"ה תביא את הגאולה. לפי פיסוק זה המסר של הנביא ברור, וה'וויכוח' שבין 'הקול' לבינו גלוי לעין.

בתצורה ב "אכן חציר, העם" - הנביא מתאר דו שיח בין שתי קולות: הקול הראשון אומר (פס' ו): 'קרא! ולעומתו הקול השני שואל 'מה אקרא?' הקול הראשון משיב לו שיש לעודד את רוח העם ולהשמיע באוזניו שהגאולה קרובה וכי עוצמתם של הגויים תתפוגג: 'כל הבשר חציר, וכל חסדו כציץ השדה'. 'הבשר' הוא כינוי לגויים, אויבי העם, העתידים לקמול ולהתייבש ולהיעלם מול רוח ה'. אותה רוח שנתנה בהם עוצמה לפגוע בישראל - עתידה לייבשם ולגרום לקמילתם במהרה. כך אומר הקול הראשון. ועתה הקול השני מאשר את אמיתות משל החציר (פס' ז): 'אכן חציר', אכן כך דרכו של החציר. אולם, בניגוד לקול הראשון, שפירש את הנמשל כאויבי העם שייעלמו לקראת הגאולה הקרבה, טוען הקול השני "אכן חציר - העם"! גם עם ישראל עצמו כבר התייבש כחציר, ולא יוכל לקבל נחמה בעודו במצבו. משל יובש החציר וחולשתו אמת הוא, אלא שהוא מתקיים בעם ישראל. אין מה לקרוא ולנחם את ישראל בנפילתם של העמים, כל עוד ישראל עצמם יבשים ונובלים! וכאן בא הקול הראשון ומודה שעם ישראל יבש כחציר וכציץ, אולם הוא טוען (פס' ח) שבניגוד לאויבי העם שזמנם עבר - "דבר אלוקינו יקום לעולם", רוח חדשה תנשב ותחיה את העם, ובה יתקיימו דברי הנבואה שעם ישראל יקום לעולם. והפרק ממשיך בתיאור אפסותם של הרוזנים ושופטי הארץ אשר כתוהו נחשבו, וכנגדם 'קוין' ה' יחליפו כח', 'ירוצו ולא ייגעו'. כשם שה' יכול לדכא את האויבים בחוזקה - כך הוא יכול לקומם את עם ישראל, וקולו יכול לתת ל'אין אונים' עוצמה רבה.

המילה 'אכן' לפי זה מאשרת רק את משל 'החציר', אך לא את הנמשל שבסוף הפסוק שלפניה - אלא להיפך. וכך מובא במדרש¹²: "לדוד, אודך בכל לבי וגו'. אמר ישעיה: יבש חציר נבל ציץ, ואתם מה לכם לעשות? על הר גבוה עלי לך מברשת ציון. אמרו ישראל, מתייראין אנו מפני שונאים! אמר הקדוש ברוך הוא: השונאים חציר היו, כלומר כל זמן שהיו קיימים הייתם מתייראים מהם, עכשיו שאבדו - כי רוח ה' נשבה בו, ממי אתם מתייראים? הרימי בכוח קולך וגו', הרימי אל תיראי וגו'. אמרו ישראל, אימתי אנו מקלסין - כשישלם גמול לרשעים, שנאמר כאשר עשית יעשה לך גמולך ישוב בראשך (עובדיה א, טו)".

לאור דברינו, ניתן לבאר שפייטן 'ונתנה תוקף' בחר במילים 'כחציר יבש וכציץ נובל' לא רק כביטוי לאפסות האדם - אלא גם כרמז לתקומתו המחודשת בדבר ה', כפי שהוא ממשיך ואומר: 'אמת כי אתה הוא יוצרם ואתה יודע יצרם... ואתה הוא מלך אל חי וקיים'. עם התערבותו של הקב"ה ניתן יהא ללא ספק להעביר את רוע הגזרה, וגם 'החציר היבש' יקום ויתעודד ויהיה לפליטה גדולה.